

ANALİTİK DİN FELSEFESİNDE BİR PROBLEM OLARAK DUA

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 71, Yaz 2020, ss. 155-180.

Hakemleme: 04.04.2020 | Düzeltme: 03.05.2020 | Kabul: 11.05.2020

Emine GÖREN BAYAM*

Giriş

Bütün ilahi dinler için dua vazgeçilmez bir pratiktir. Hem batı hem de doğu düşüncesinde dua, felsefi ve kelami literatürde farklı açılardan ele alınmıştır. Günümüz analitik din felsefesi geleneğine bakıldığında da duanın nasıl bir felsefi probleme dönüştüğü hakkında çağdaş tartışmaların olduğu görülür. Ben, bu makalede özellikle analitik din felsefesindeki çağdaş tartışmalar bağlamında duanın felsefi olarak bir analizini yapmayı deneyeceğim. Yapacağım bu analiz için öncelikle dua derken ne kastettiğimi ve bu kastedilen anlamıyla duanın felsefi bir probleme nasıl dönüştüğünü belirteceğim.

Dua kısaca Tanrı ile insan arasında farklı türleri bulunan bir iletişim tarzıdır. Teist geleneklerde duanın üç şeklinin olduğu söylenebilir: İlki, Tanrı'nın birliğini dile getirme ve O'nu övgüyle anma, ikincisi Tanrı'dan af, mağfiret gibi manevi isteklerde bulunma ve son olarak Tanrı'dan dünyevi nimetler istemektir.¹ Burada ikinci ve üçüncü şekil özellikle de üçüncü şekil yani insanın Tanrı'dan dünyevi bir şeyler istemesi, bize felsefi olarak üzerinde düşünülmesi gereken bir alan açar. İngilizcede bu tür dualara *petitionary prayer* denir ve bir kavram olarak tartışmalarda yer alır. Türkçeye *istek duası* olarak çevrilebilecek olan kavram bu şekliyle Türkçe literatürde az da olsa kullanılır.² Ancak konuyla ilgili çok fazla çalışma bulunmadığı için kav-

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, m-sakman@hotmail.com, ORCID:0000-0003-2464-1008

1 Selâhattin Parlador, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 1994, c. 9, s. 530.

2 *Petitionary prayer*'in istek duası şeklinde çevrildiği şu makaleye bakılabilir: Donald Capps, "İstek Duası

ramsal bir tutarlılık da görünmemektedir.³ Ben ise, bu makalede sadece *dua* demeyi, Türkçede kastedtiğimiz manaya daha uygun olduğunu düşünerek tercih ediyorum ve bununla insanın *Tanrı'dan bir şey istemesini* kastediyorum.⁴ Peki, Tanrı'dan bir şey istemek felsefi olarak ne gibi sorunlar içerir? Çalışmanın esas problemi budur.

Bilindiği üzere duada iki taraf bulunur: Bir tarafta Tanrı, diğer tarafta O'nun yarattığı bir varlık olarak insan. Dua, -bizim burada kullandığımız anlamıyla- insanın Tanrı'dan bir şey istemesidir yani burada insandan Tanrı'ya doğru giden bir istek söz konusudur. Böyle bir durumda her iki tarafın özellikleri göz önüne alındığında bazı sorular ortaya çıkar. Örneğin Tanrı, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve her şeyin en iyisini gerçekleştirecek olan mükemmel iyi bir varlıktır. O'nun bu niteliklere sahip olduğunu, inanan her insan kabul eder. O zaman inananların şu soruları da ciddiye alması gerekir: Tanrı her şeyi biliyorsa bizim dua etmemizin bir anlamı var mı? Tanrı mükemmel iyi bir varlık ise dua olmadan da bizim için iyi şeyler yapmayacak mı? Dualar, Tanrı'da bir değişiklik meydana getirebilir mi? Dualarımız, Tanrı'nın fiilleri için tek başına bir sebep midir? Tanrı'nın fiillerinin sebepleri olabilir mi? Hatta bütün bu soruların ötesinde meselenin bir de epistemolojik boyutu vardır. Tanrı eğer bir duaya cevap vermişse bizim rasyonel olarak böyle bir şeyi bilmemiz mümkün müdür? İşte tam da bu sorular, duayla ilgili olarak günümüzde analitik din felsefesi literatüründe karşımıza çıkmaktadır.⁵

1. Problem

Yukarıdaki sorularla birlikte problemi daha iyi anlayabilmek için Tanrı'dan bir şey istemek ile ilgili somut bir örnek verip bu örnek üzerinde devam edebiliriz. Dua örneğimiz şöyle olsun:

Psikolojisi", çev.: Ümit Horozcu, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 2005, ss. 157-169.

- 3 Örneğin doğrudan bu konuyla ilgili yapılmış bir çeviride *petitionary prayer*'in "istek içeren dua" anlamına geldiği ancak Türkçede dua derken zaten bu anlamın kastedildiği ifade edilmiştir. Bkz. M. Murray, D. Basinger, "Tanrı Duaya İcabet Eder mi?", çev.: Fatih Topaloğlu, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. M. Peterson, R. Vanarragon, Elis Yayınları, Ankara, 2014, s. 293. Duayla ilgili ayrıca bkz. Erdal Baykan, *Dua Üzerine: Din Felsefesi Okumaları*, Bilge Adam, Van, 2009.
- 4 Elbette ki bu niyetin arkasında öncelikle, zat olan teist bir tanrı tasavvuru bulunur. Zat olan bu Tanrı, yarattığı kulları ile interaktif bir ilişki içerisindedir. Çünkü sadece böyle bir tanrı tasavvuruna sahip kişiler için duanın bir anlamı söz konusu olur. Bu nedenle makale, teizmin Tanrısına yönelik tartışmaların ötesinde bu tip varsayımlarla başlamaktadır.
- 5 Bu konuda analitik din felsefesinde yeterince geniş bir literatür olduğunu söyleyebilirim. Bunların arasında özellikle Scott A. Davison'ın 2017'de yayımlanan *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation* (Oxford University Press) adlı çalışması konuyu detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

- (1) Ayşe, hasta olan oğlu Ali'nin iyileşmesi için Tanrı'ya dua eder.⁶
- (2) Tanrı, Ayşe dua ettiğinden dolayı onun oğlunu iyileştirir.

Burada iyileşmenin duadan dolayı gerçekleşmiş olduğunu söylemek yani duanın bir anlamı ve önemi olduğunu söylemek için şunları kabul etmemiz gerekir: *Ayşe dua etmemiş olsaydı Ali iyileşmeyecekti. Tanrı, bu duadan dolayı Ali'ye şifa verdi.* Bu konuda önemli çalışmaları bulunan Scott Davison'ın da işaret ettiği gibi "bir dua sadece ve sadece Tanrı o duadan dolayı istenen şeyi meydana getiriyorsa ve dua edilmediğinde o şey oluşmayacaksa etkin olur."⁷ Bu cümleye baktığımızda eğer duanın etkin ve bu nedenle de dua etmenin anlamlı olduğunu kabul ediyorsak, Tanrı'nın duayla ilgili söz konusu bir eylemi gerçekleştirmesinde de duanın asli bir rol oynadığını söylememiz gerekir. Çünkü dua edilmediğinde gerçekleşmeyen bir şeyden bahsetmekteyiz. Ancak bunu söylerken problem bizi iki yöne götürür: Biri, Tanrı'nın sıfatları ile ilgiliyken diğeri de duaya bir cevap verilmiş ise bunu rasyonel olarak insanın nasıl bilebileceği ile ilgilidir.

1.1. Problemin Tanrı'nın İyilik Sıfatı İle İlişkisi

Mükemmel tanrı tasavvuru dikkate alındığında Tanrı'ya felsefi ve dini olarak atfedilen Tanrı'nın her şeyi bilmesi, her şeye gücü yetmesi ve iyi olması ile duanın etkili olmasının bir arada düşünülmesi ile ilgili bazı sorular ortaya çıkarır. Son zamanlarda ortaya çıkan tartışmalarda dua probleminin en çok bu yönüne işaret edildiğini söyleyebiliriz.⁸

Yukarıdaki 2. öncülü düşündüğümüzde eğer ki dua etkin ve anlamlı ise öncül bizi şu öncüle götürür:

- (3) Ayşe, oğlu için dua etmeseydi Tanrı, onun oğlunu iyileştirmeyecekti. Ancak;
- (4) Tanrı her şeyi bilen her şeye gücü yeten ve mükemmel iyi bir varlık olduğu için hiç kimse dua etmese bile Ali'nin durumunu ve iyileşmesi-

6 Tanrı'ya yapılan duada dua eden, kutsal bir varlık olarak Tanrı ile iletişimde olduğuna inanır ve böyle bir niyete dayanarak dua eder, yani Ayşe'nin tanrı inancı vardır. Ancak bu konuda S. Davison'ın, inananmayan kişilerin de "inanmıyorum ama eğer Tanrı varsa oğlumu korusun" gibi dualarda bulunabileceğini ifade ettiğini söylemek gerekir. Bizce bu tam anlamıyla duayı karşılamamaktadır. Bkz. Davison, *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation*, s. 9.

7 Scott A. Davison, "Petitionary Prayer", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/petitionary-prayer/> 19.06.2018.

8 Tanrı'nın iyiliği, bilgisi ve duanın problem oluşu ile ilgili bkz. Eleonore Stump, "Petitionary Prayer", *American Philosophical Quarterly*, 16/2, Nisan 1979, ss. 81-91; George I. Mavrodes, "Prayer", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York, 1998, ss. 6816-6820; Davison, *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation*, ss. 96-101.

nin iyi bir şey olduğunu bilir ve onun iyiliğini ister.

(5) Hiç kimse dua etmese bile Tanrı (4)'den dolayı Ali'yi iyileştirir.

Öyleyse;

(6) Duanın anlamı ve etkisi yoktur.

Bu argümantasyonda, 3.öncül duanın etkin ve anlamlı olabilmesi için zorunludur. 4.öncül argümanı bu sonuca götüren öncüdür ve tartışma bu öncül üzerinde yoğunlaşabilir. Çünkü Tanrı mükemmel iyi bir varlık ise ve *olacak olandan daha iyisini yapması da mümkün ise* o zaman Ali'nin hasta olmasındansa sağlıklı olması daha iyi olacağından dua edilip edilmesine bakmaksızın onu iyileştirecektir. Hatta yukarıdaki 2.öncül ile birlikte düşündüğümüzde Ali duadan dolayı iyileşmişse bu zaten iyi bir şeydir ve Tanrı için de mümkün bir şeydir. Bu da 5.öncülün dediği gibi hiç kimse dua etmese bile Tanrı, iyiliğinden ve bütün bu durumdan zaten haberdar olduğundan dolayı Ali'yi iyileştirecektir. O zaman 6.öncül ortaya çıkar: Dua etmenin anlamı ve etkisi yoktur.

Bu nedenle duanın anlamlı olduğunu düşünenlerin 4. ve 5. öncülü dikkate alıp değerlendirmesi gerekecektir. Çünkü duanın bir etkisi söz konusu ise Tanrı, yukardaki öncülleri dikkate aldığımızda, eğer dua edilmemişse bazı iyilikleri kullarından esirgiyor demektir. Tanrı iyi bir varlık olmasına rağmen, kulları için gerçekleştireceği iyilikleri bir nevi duaya bağlı kılıyor. Hatta bazı durumlarda başkasının o kişi hakkında yapacağı dualara bağlılık bile söz konusu olabilir. Örneğin duanın sonucunda iyileşen Ali, eğer dua etkin ve anlamlı ise, dua olmasaydı iyileşmeyecekti. O zaman bütün bunları birlikte düşündüğümüzde D. Basinger'in ifade ettiği gibi "Tanrı her bir kulunun yaşam kalitesini en iyi şekilde olmasını istediği için"⁹ ve mükemmel iyi ve her şeyi bilen de olduğu için O'nun, dua olmadan da kullarından bu tür iyilikleri alıkoymaması gerekir. Bu nedenle, Tanrı iyidir o zaman dua anlamsızdır.

1.2. Problemin Tanrı'nın Özgürlüğü İle İlişkisi

Klasik teizm yukarıda andığımız sıfatların yanında Tanrı'ya -bu konuda farklı görüşler olsa da- üstün bir özgürlük atfeder. Çünkü özgürlük insan için bile bu kadar değerliyse Tanrı'nın eylemlerinde özgür olmadığını söylemek insana atfedilen bir sıfatın Tanrı'ya atfedilmediği anlamına gelir ve bu da problemleri bir yaklaşımdır. Konunun duayla ilişkisinde, eğer Tanrı

⁹ David Basinger, "Why Petition an Omnipotent, Omniscient, Wholly Good God?", *Religious Studies*, 19/1, 1983, s. 41.

duaya bir cevap olarak bazı eylemleri icra ediyorsa bu durumun, Tanrı'nın özgürlüğü düşünüldüğünde, tartışmalı olduğu söylenebilir. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*'da dua ile ilgili problemlerden biri olarak andığı bu meselede, Tanrı'nın üstün bir biçimde özgür olduğu (*supremely liberal*) için sadece isteyene değil istemeyene de verdiğini hatta isteyendense istemeyene vermenin daha özgürce olduğunu, bu nedenle dua etmenin bir anlamının da olmadığını düşünülebileceğini ifade etmiştir.¹⁰ Yani problem şöyle ortaya konabilir: Eğer Tanrı özgür ise, duada istenen bir şeyi gerçekleştirmenin yerine başka bir şeyi de yapabileceği için -çünkü özgürlük bunu gerektirir-, hatta bazen ondan istenmese bile bazı şeyleri verebileceği için, duanın bir anlamı olmayacaktır. Şöyle düşünelim: Tanrı'ya inanan bir kişi Tanrı'nın özgür olduğunu kabul ettiği için aşağıdaki öncülün doğru olabileceğini de ifade edecektir.

(7) Hakkında hiç kimsenin dua etmediği başka bir çocuğu Tanrı iyileştirdi.

Tanrı özgürse ve kimse dua etmeden de bir hastalığı iyileştirecekse Ayşe'nin çocuğu için dua etmesinin bir anlamı yoktur. Bunun yanında Tanrı özgür olduğu için fiillerinin sebeplerinin olup olmadığı konusu da dua problemiyle ilişkilidir. Yani dualar, Tanrı'nın dünyada icra ettiği eylemleri için bir sebep oluştururlar mı? Mesela insanların duaları ile Tanrı'nın eylemleri arasında böyle bir kozal ilişki var mıdır?

Argüman şeklinde yazarsak;

(1) Ayşe, hasta olan oğlu Ali'nin iyileşmesi için Tanrı'ya dua eder.

Bu durumda,

(8) Ayşe'nin duası Tanrı'nın, onun oğlunu iyileştirmesi eylemi için bir sebep olur.

(9) Tanrı özgürse eylemi önceden kozal olarak belirlenmemiş olmalıdır.

(10) Ayşe'nin duası, iyileşme için önceden belirlenmiş bir sebep olamaz.

Öyleyse,

(6) Duanın anlamı ve etkisi yoktur.

Davison bu konuda Tanrı'nın özgür olduğunu düşünürsek, o eylem ile ilgili *karşıt* açıklamanın (*the contrastive explanation*) olmaması gerektiğini ifade eder.¹¹ Karşıt açıklama, kozal açıklama türlerinden biridir. Kısaca

10 St. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Bölüm 2, Soru 83, Makale 2, "Whether it is becoming to pray" İtiraz 3. <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> 28.07.2016.

11 Davison, *Petitionary Prayer*, ss. 50-52.

“niçin B değil de A olmuştur?” gibi sorulara verilen cevapları içerir. A eğer gerçekleşmişse B onun zıddıdır ve karşıolgusalıdır, yani asla gerçekleşmeyendir. Böyle bir soruya nasıl cevap verileceği bizim konumuzla doğrudan ilgili değildir ve bilimsel açıklamanın ne olduğunu anlatmaya çalışan metinlerde bulunabilir.¹² Ancak bunu duayla ilgili düşündüğümüzde örneğin bir duaya karşılık olarak A eylemini gerçekleştiren Tanrı için “niçin B değil de A’yı meydana getirmiştir?” gibi bir sorunun cevabı eğer varsa ve bu da duaysa, dua burada bu açıklama türüne göre doğrudan Tanrı için kozal bir sebep oluşturur denilebilir. Davison’ın duaya itiraz olarak sunduğu şey tam olarak budur.¹³ C. Hitchcock’un da ifade ettiği gibi karşıt açıklamada, açıklayıcı ifadenin bir alternatif sonuçla tam karşıtı olabildiği bir durum vardır ve bu da kendi içinde bir determinizm barındırabilir.¹⁴ Yani şöyle düşünelim: Bir eylemin karşıt bir açıklaması varsa yani neden başka eylemin değil de o eylemin gerçekleşmiş olduğunun bir açıklaması varsa, o eylemin kozal bir açıklaması yani gerçekleşmesinin bir sebebi var demektir. Bu sebeplilik de Hitchcock’un dediği gibi, bir determinizm barındırabilir. Bunu konumuz açısından düşündüğümüzde, Tanrı eğer icra ettiği fiilinde bir karşıt açıklamaya sahipse, örneğin dua, Tanrı’nın eylemi için “neden iyileştirmiyor da iyileştiriyor” gibi bir açıklama sunuyorsa -ki bu da duanın anlamlı olması için aslında gereklidir- bu durumda kozal bir durum ve buna bağlı olarak bir determinizm söz konusu olabilir ve Tanrı özgür olmayabilir.

Burada karşıt açıklamanın olmasının özgürlüğe engel olduğu, ilk bakışta, insani olarak ele aldığımızda anlamsız gibi gelebilir. Örneğin “Ayşe, özgürce oğluna şeker yerine meyve veriyor”. “Niçin şeker vermiyor da meyve veriyor?” için doğru bir karşıt açıklama mümkündür. “Hasta olmaması için”. Burada sorunun cevabı için örneğin kozal sebeplerin hepsi birlikte düşünülebilir. İnsan söz konusu olduğunda özgür eylemlerimizin doğru karşıt açıklamaları olabilir. Ancak Tanrı söz konusu olduğunda durum daha farklıdır. Örneğin “Tanrı bu dünyayı yarattı”. “Niçin başka dünyayı değil de bu dünyayı yarattı?” sorusunun bir karşıt açıklaması var mıdır? Eğer Tanrı çoğu klasik teistin kabul ettiği gibi özellikle bu örnekte özgür ise bu eyleminin yani bu dünyayı yaratmasının doğru karşıt bir açıklaması yoktur. Bu ne-

12 Daha detaylı bilgi için bkz. Peter Lipton, “Contrastive Explanation”, *Royal Institute of Philosophy Supplements*, V. 27, Mart 1990, ss. 247-266.

13 Davison, *Petitionary Prayer*, ss. 50-52.

14 Christopher Hitchcock, “Contrastive Explanation and the Demons of Determinism,” *The British Journal for the Philosophy of Science*, 50/4, 1999, s. 586. Lipton adı geçen makalesinde Hitchcock’un söylediği anlamda karşıt açıklamada gerçekleşenin muhakkak tam zıddı olması ve birbiriyle bağdaşmayan şeyler olması zorunlu olmadığını düşünür. Bkz. Lipton, *a.g.m.*, ss. 249-252. Ancak bu konumuzun sınırlarının dışındadır. Biz bu bölümde doğrudan zıddı olabilen ve ikisinden birinin gerçekleşmesinin bu yönüyle bir determinasyon oluşturduğu durumlar için düşünmekteyiz.

denle bu mesele dua problemi için de geçerlidir. Tanrı özgür olduğu için dua karşıt bir açıklama olarak söz konusu olmayacaktır. Karşıt bir açıklaması yoksa o zaman duanın da bir anlamı ve etkisi yoktur. Bu da, Tanrı'nın özgürlüğü ele alındığında duanın bir problem olarak düşünülebileceğini gösterir.

1.3. Problemin Tanrı'nın Değişmezlik Sıfatı ile İlişkisi

Klasik teizmin Tanrı'ya atfettiği en önemli sıfatlardan biri de *ilahi değişmezlik*dir. Bunu duayla birlikte düşündüğümüzde şöyle bir problem oluşur: Dua, Tanrı'nın icra ettiği fiillerde bir değişiklik yapabilir mi? Bu klasik sorunu, duanın kaderi değiştirip değiştirmeyeceği ile ilgili bağlamda da düşünebiliriz. Bu problemde; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi duanın, Tanrı'nın eylemleri için kozal bir sebep olması ve bilfiil olarak değişiklik yapması problemi ile birlikte; değişmenin, klasik teizmdeki mükemmel iyi, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ilahi değişmezliğe sahip olan Tanrı anlayışının bağdaşmaması fikri vardır.

S. Kleinschmidt, bu durumu duanın mantıksal problemi olarak tanımlar ve meseleyi Tanrı'nın en iyisini yapması üzerinden değerlendirir. Tanrı'nın söz konusu sıfatları düşünüldüğünde, Tanrı'nın zaten her zaman en iyisini yapması gerektiği için ve en iyisi gerçekleştiğinden dolayı bir değişikliğin de olmaması gerektiği belirtilir ve duanın bu nedenle anlamsız olduğu söylenir.¹⁵ Bu açıklama, Tanrı'nın yapabileceği en iyi şeyi yapmasının *zorunlu olduğu* varsayımına dayanır. Ancak düşünce tarihinde Tanrı'nın en iyi şeyi yaratmasının zorunlu olmadığını düşünenlerin de var olduğunu, bu konulara biraz aşına olan herkes bilir. Tanrı'nın en iyi şeyi yapmasının zorunlu olmadığı da makul bir görüş olduğu için, bu problem bir yönüyle zayıf gibi görünür. Ancak Tanrı'nın değişmemesi meselesi en iyi şeyi yapması tartışmalarından uzak bir şekilde de kabul edildiği için problemin hala devam ettiğini söyleyebiliriz.

Örneğin D. Howard-Synder da duanın Tanrı'nın değişmezliği ile birlikte düşünüldüğünde, en iyinin yaratılmasının zorunlu olup olmaması ötesinde problemin hala devam ettiğini şöyle ifade eder:

1. Bir şeyi yapmak Tanrı'nın yapabileceği en iyi şeydir ya da değildir.
2. Eğer bir şey Tanrı'nın yapabileceğinin en iyisi ise, o zaman Tanrı'dan bir şey istemek O'nun yapıp yapmamasında herhangi bir değişiklik yapmaz.

15 Shieva Kleinschmidt, "The Experiential Problem for Petitionary Prayer", *International Journal of Philosophy of Religion*, 83, 2018, s. 221.

3. Eğer bir şey Tanrı'nın yapabileceğinin en iyisi değilse o zaman Tanrı'dan bir şey istemek (yine) O'nun yapıp yapmamasında herhangi bir değişiklik yapmaz.

4. Bu yüzden, bir şey istemek Tanrı'nın yapıp yapmamasında bir değişiklik yapmaz.¹⁶

Bu argümantasyonda mükemmel varlık olan Tanrı'ya atfettiğimiz sıfatlar gereği dünyada olan her şey zaten en iyisi ise, duanın bir şeyi değiştirmesi mümkün olmayacaktır. Ya da tam tersi Tanrı yine dünyada yapabileceğinin en iyisini yapamayacaksa o zaman da O'ndan bir şey istemenin veya bu durumu değiştirmenin anlamı olmayacaktır. Dua da anlamsız ve etkisizdir.

Bunların dışında klasik metinlerde de problemin bu yönüyle ele alındığı görülmektedir. Örneğin T. Aquinas'ın *Summa Theologica*'sındaki dua ile ilgili ikinci itirazda “dua ile dua ettiğimiz kişinin fikrini değiştirmiş oluyoruz ki bu durumda ondan istediğimiz şeyi yapabilir. Ancak Tanrı'nın fikri değişmezdir, esnetilmezdir. O zaman Tanrı'ya dua etmemiz gerektiği uygun değildir” denilir.¹⁷ Özetle problem şöyle ifade edilebilir: Tanrı mükemmel bir varlık olduğu için hiçbir şekilde onda bir değişiklik meydana gelmeyeceğinden dolayı, insanlarla ilgili eylemlerinde, yaratmalarında dua ile değişebilecek herhangi bir durum da olmayacaktır. O zaman dua anlamsız ve etkisizdir.

1.4. Problemin Epistemolojik Yönü

Duayı felsefi açıdan incelediğimizde şöyle bir problem ile de karşı karşıya kalırız: Bir duanın Tanrı tarafından cevaplanmış olduğunu nasıl biliriz? Örneğin Ayşe'nin oğlu iyileştiğinde, o, bu iyileşmenin kendi duasından dolayı olduğunu neye dayanarak iddia edebilir. Bu, Davison'ın, “şüphecî (*skeptical*) argüman” diye isimlendirdiği şeydir. Bu argüman şu soruları gündeme getirir: Tanrı'nın istek dualarına cevap verdiğini herhangi özel bir bilme türü olmadan bilebilir miyiz? Tanrı'nın geçmişin bir anında bazı dualara cevap vermiş olduğunu bilebilir miyiz? Tanrı'nın benim ya da benim bildiğim birinin yaptığı dualara cevap vermiş olduğunu bilebilir miyiz? Son olarak bu şeylere inanmayı kanıtlayabilir miyiz? Bu sorulardan ilk ikisi vahiy ile ilgilidir. Tanrı, geçmişin bir anında dualara cevap vermiş olduğunu vahiyle bildirdiği için, en azından duaya cevap vermiş olabileceği iddia edilebilir. An-

16 Daniel, Frances Howard-Snyder, “The Puzzle of Petitionary Prayer”, *European Journal for Philosophy of Religion*, 2, 2010, s. 45.

17 Aquinas, *Summa Theologica*, Bölüm 2, Soru 83, Makale 2, İtiraz 2; ayrıca bkz. St. Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, The Catholic Primer, 2005, çev.: Joseph Rickaby, S. J., bölüm 95-96.

cak Davison, burada üçüncü soruyla ilgilenir. Yani bizlerin veya bildiğimiz kişilerin dualarına cevap verildiğini nasıl söyleyebiliriz? Bütün dualarımız eğer vahiyle cevaplanmış olsaydı bu durumda bir sorun oluşmayacaktı ancak Tanrı'dan istediklerimizin gerçekleşmesi durumunda buna ait olan bilgimiz nereden gelmektedir?¹⁸

Davison, bir S kişinin E olayını meydana getirmek için Tanrı'ya dua ettiğini ve E'nin gerçekleştiğini düşündüğümüzde eğer vahyi bir kenara bırakırsak, S'nin duasının Tanrı tarafından cevaplanmış olduğunu bilmesi için S'ye ne gerekli olabilir? diye sorar ve burada E'nin oluşmasının birçok mümkün açıklaması olduğunu ifade eder. Örneğin,

- a. E'ye akıllı bir kişi değil, doğal güçler neden olmuştur (O zaman S'nin duası Tanrı tarafından cevaplanmamıştır).
- b. E'ye akıllı bir insan sebep oldu ama Tanrı değil (O zaman S'nin duası Tanrı tarafından cevaplanmamıştır).
- c. Tanrı E'yi meydana getirdi ama S onun için dua ettiğinden dolayı değil (O zaman S'nin duası Tanrı tarafından cevaplanmamıştır).
- d. Tanrı E'yi S dua ettiği için meydana getirdi (S'nin duası Tanrı tarafından cevaplanmış oldu).¹⁹

Bu dört açıklamadan başka açıklamaların da mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Öyle görünüyor ki duanın kabul olup olmadığı meselesi, duayla istenen şeyin gerçekleşmesinin ötesinde bir durumdur. Kişi sadece Tanrı'nın ona cevap verdiğiğine inanabilir. Ancak inanmak ile bilmek arasındaki farkı dikkate alırsak, Tanrı gerçekten ona cevap vermiş olsa bile bu sadece inanç boyutunda olacağı için, Davison, onun inancı şanslı bir tahminden öteye gidemez der.²⁰ Çünkü vahiy veya mucize gibi Tanrı'nın *doğrudan* cevap vermesinin dışında, insanların dualarına Tanrı tarafından cevap verildiğini söylemeleri için makul *dolaylı* delillere de ihtiyacı olacaktır.

2. Probleme Sunulan Çözümler

Yukarıda Tanrı'nın nitelikleri ve duaya cevap verilmesinin epistemolojisi düşünüldüğünde ortaya çıkan dört problemi gördük. Bunun yanında bütün teistik dinlerde dua önemli olduğu için bu problemlere bazı çözümlerin ge-

18 Davison, *Petitionary Prayer*, ss. 62-63.

19 Davison, *Petitionary Prayer*, s. 64.

20 Davison, *Petitionary Prayer*, s.64

liştirildiğini biliyoruz. Bu bölümde yukarıdaki problemlerle ilgili çağdaş analitik din felsefesinde ne tür çözümler olduğunu ele alacağım ve değerlendireceğim.

Bu konudaki çözüm önerilerinin temel dayanağı eğer ki bütün dinlerde dua varsa o zaman *Tanrı'nın dünyada eylemlerini icra etmek için duayı bir nevi şart olarak kabul etmesinin muhakkak ki bir anlamı olduğudur*. Yani Tanrı'nın dua olmadan insanları bazı şeylerden neden alıkoyduğunun bir açıklaması vardır. İşte bu tür açıklamalar dua problemini çözme girişimleridir. Burada Davison'ın yaptığı ikili sınıflamayı takip ederek *sonuca bağlı* çözümler, *deontolojik* çözümleri²¹ ve buna eklediğimiz *ilahi inayete bağlı* çözümleri ele alacağız. Kısaca Tanrı dua olmadan istediğimiz şeyleri gerçekleştirmiş olsaydı bunun bazı sonuçlar doğurabileceğini düşünenler probleme *sonuca bağlı* çözümler geliştirmişlerdir. Bunun yanında Tanrı'nın dua olmadan bazı şeyleri icra etmemesi gerektiğine ahlaki olarak inananların çözümleri vardır. Bunlara da *deontolojik çözümler* denir.²² Bir de bu ikisine göre daha klasik diyebileceğimiz duanın ilahi inayetin bir parçası olduğu şeklindeki *ilahi inayete bağlı* çözümler bulunur.

2.1. Sonuca Bağlı Çözümler

Duanın anlamlı olduğunu söylemek, kimse dua etmediğinde Tanrı'nın bizden bazı iyilikleri esirgediğini kabul etmek demektir. Bu nedenle Tanrı mükemmel iyi bir varlık olduğu için dua olmadan bazı iyilikleri gerçekleştiriyorsa bunun, bazı sonuçlarından dolayı böyle olduğunu düşünenler vardır. Yukarıdaki 4. 5. ve 6. öncülü yeniden ele alalım:

(4) Tanrı her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mükemmel iyi bir varlık olduğu için hiç kimse dua etmese bile, Ali'nin durumunu ve iyileşmesinin iyi bir şey olduğunu bilir ve onun iyiliğini ister.

(5) Hiç kimse dua etmese bile Tanrı (4)'den dolayı Ali'yi iyileştirir.

Öyleyse,

(6) Duanın anlamı ve etkisi yoktur.

Bu argümanda duanın anlamlı olduğuna inananlar (4)'ün doğru olduğuna da inanırlar. O zaman çözüm için şöyle bir öncüle gitmek gerekir:

(5*) Hiç kimse dua etmezse Tanrı (4)'e rağmen Ali'yi iyileştirmez.

Çünkü,

21 Davison, *Petitionary Prayer*, s. 22.

22 Davison, *Petitionary Prayer*, ss. 22-23.

(11) (4)'e rağmen, hiç kimse dua etmeden Tanrı'nın Ali'yi iyileştirmesinin bazı sonuçları vardır.

Öyleyse

(12) Bu sonuçlardan dolayı hiç kimse dua etmezse Tanrı, Ali'yi iyileştirmez.

(13) Dua etmenin anlamı ve etkisi vardır.

Öncül şeklinde yazdığımız bu sonuca bağlı çözümlere en iyi örneklerden biri "Petitionary Prayer" makalesindeki E. Stump'ın çözümüdür. Makalesinde o, Tanrı'nın duadan dolayı bazı iyilikleri bizden neden esirgediğini temellendirmeye çalışır. Stump'a göre problem, Tanrı'nın sıfatları düşünüldüğünde ortaya çıkar. Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi bir varlık, dünyayı asla olabildiğinden daha kötü yapmaz ve dualarda istenen şey de, dünyayı olabildiğinden daha iyi yapmayı gerçekleştirecek şeyler veya sonuçlarıysa Stump, dua edilmemiş bile olsa, Tanrı'nın bunları meydana getirmesinin mantıksal olarak mümkün olduğunu söyler.²³ O zaman problemin çözümü; eğer dua edilmediyse söz konusu sıfatlara sahip bir Tanrı'nın dünyayı olabilecek olandan daha kötü olmasına izin vermesinin de mantıksal olarak mümkün olduğunu göstermekte yatar. Yani Tanrı, neden daha iyisini yapması mantıksal olarak mümkünken, dua edilmediği için daha kötüsünün olmasına izin vermektedir? Çünkü, Stump gibi çözümcülere göre, dua olmadan Tanrı her zaman en iyisini yapacaksa bunun bazı sonuçları vardır.

Stump'ın makalesinde çözüm, Tanrı ile insanlar arasında gerçek sevgiye dayanan bir iletişimin olduğuna dayanır. Ona göre Tanrı ile insan arasında gerçek dostluğa ait bir sevgi vardır, ancak her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mükemmel olarak iyi olan bir varlık ile yanılabilen, sınırlı, fani ve mükemmel olmayan bir varlık arasında bir ilişki kurmak o kadar kolay olmayacaktır. Stump, bu tür bir ilişkide diğer birçok problemin yanında en azından iki dezavantajın olduğunu söyler. Bunlardan birincisi "böyle bir ilişkide güçlü olan taraf zayıf olan tarafı avantajları ve üstünlüğü ile mağlup edebilir ve zayıf taraf kolayca diğerinin kişiliğinin gölgesi, bir yansıması olabilir ve git gide kendi sahip olduğu istek arzu ve iradesini kaybeden köle bir takipçiye dönüşebilir."²⁴ Yani Tanrı ile biz bir iletişim içindeyse, niteliklerimizi düşündüğümüzde, bizim O'nun karşısında hiçbir kişiliğimizin, irademizin olması söz konusu olmayacaktır. Stump, Tanrı ile insan ilişkisinin zaten böyle olduğunu düşünenlerin var olmasına rağmen Tanrı'nın aslında

23 Stump, *Petitionary Prayer*, ss. 83-84.

24 Stump, *Petitionary Prayer*, s. 87.

böyle bir ilişki biçiminden daha farklı bir şey istediğini söyler. Ona göre Tanrı insanların ezilmesini, kişiliğinin yok olmasını (*overwhelming*) istemez. İkinci dezavantaj; eğer dua olmadan insanın istekleri gerçekleşiyorsa insanın bozulacağıdır (*spoiled*). Bu, her isteği gerçekleşen insanların yaşayacağı bir durumdur; böyle insanlar daha tirancı, isteğinde direnen, üşengeç, iş yapmayan, kendi isteklerini frenlemeyen, rahatına düşkün olurlar. Stump, duayı bu iki tehlikeye karşı bir koruma olarak görür.²⁵ Tanrı dua olmadan insanlara istediklerini veriyor olsaydı insanlar ya tamamen ezilecek ya da bozulacaktı. Tanrı bunun böyle olmasını istemediği için dua diye bir şey vardır. Dua, Tanrı ile iletişimimizde, Tanrı'nın karşısında bizim bir nevi kişiliğimizi korur. Tanrı ile insan arasında bir tampon görevi görür. Tanrı ile olan kişisel ilişkimiz açısından duanın olması çok değerlidir.

Tanrı dua olmadan insanlara istediklerini verseydi bunun insanlar için bazı sonuçları olurdu diye düşünenler arasında M. Murray ve K. Meyers de bulunur.²⁶ Onlara göre, Tanrı dua olmadan eğer bizi bazı iyiliklerden alıyorsa bu daha büyük iyilikler için böyledir. Murray ve Meyers, duayı “kendine yönelik” ve “başkalarına yönelik” dualar diye ikiye ayırır ve her biriyle, dua ile istenen şeyden daha büyük iyiliklere erişildiğini ifade eder. İnsanlar, kendilerine yönelik yani kendi ihtiyaçları için yaptıkları dualar sayesinde *tanrıtanımazlıktan*, şirkten korunurlar. Çünkü modern insan, kendini kendine yeten olarak gördüğünden dolayı böyle bir tehlike hep vardır. Oysa “inanın kişi her duasında hayatta karşılaştığı şeyler için Tanrı'ya doğrudan bağlı olduğu bilincindedir”.²⁷ Bunun yanında başkası için yapılan dualarda da insanlar daha büyük iyilikler elde edeceklerdir. Tanrı'nın toplu ya da başkaları için yapılan dualara bağlı olarak belli iyiliklerde bulunmasının nedeni, yarattıklarının birinin diğerine yardım etmesine izin vererek, duanın inananlar arasında bir *dayanışma* ortaya çıkaracağı düşüncesidir. Dualar sayesinde insanlar başkasının ihtiyacını görebilme ve giderebilme fırsatı bulurlar, daha çok dayanışma daha az bencillik oluşur.²⁸

N. D. Smith ve A. C. Yip'e göre ise, dua olmadan insan için iyilikleri Tanrı'nın sağladığı dünya ile duanın olduğu bir şekilde insanlar için iyilikleri Tanrı'nın sağladığı dünya arasında bir fark vardır ve duanın olması

25 Stump, *Petitionary Prayer*, ss. 87-88.

26 Michael J. Murray, Kurt Meyers, “Ask and It Will Be Given to You”, *Religious Studies*, 30/3, 1994, ss. 311-330; Makalenin çok az değiştirilmiş hali daha sonra “Tanrı Duaya İcabet Eder mi?” başlığıyla *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar* kitabında yeniden basılmıştır. Bkz. Michael J. Murray, “Tanrı Duaya İcabet Eder mi?”, çev.: Fatih Topaloğlu, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. Michael L. Peterson, Raymond J. Vanarragon, çeviri editörü: Ferhat Akdemir, Elis Yayınları, Ankara, 2014, ss. 294-306.

27 Murray, *Ask and It Will Be Given to You*, s. 298.

28 Murray, *Ask and It Will Be Given to You*, ss. 302-303.

dünyaya bir değer katar. Dua olmadan Tanrı'nın insanlar için bazı iyilikleri sağlamasını hiç kimse engelleyemez ama yine de bu böyledir.²⁹ Yip'e göre dua ile, izin verildiği ve gücümüzün yetebildiği kadar, Tanrı'nın iyi işlerinde bir ortaklık (*partnership with God*) söz konusudur. Bu ortaklık da duanın değerinin merkezidir. Ortaklığın bir teminatı da Tanrı'nın dünya ile ilgili işlerinde O'nun yollarını paylaşmada buna rıza ve sevgi göstermede dua edenin gerçek isteğini gerektirir. Tanrı'ya itaat etmekle, dua eden, Tanrı'yla uyum içerisinde eylemde bulunur ve bu da dua edenin gelecek eylemlerindeki iyi iradesini geliştirir ve arttırır. Tanrı'yı sevmekle dua eden kişi diğerlerine iyilik yapmakta motivasyon kazanır. Tanrı'nın yollarını diğerleriyle paylaşmakla bu iyilikleri dünyevi komşularına kadar yayar. Böylece teistik bir dua anlayışı Tanrı'nın iyi işlerine ortak olmada kazançlı bir bağlılık içerir.³⁰ Bu noktada Yip ve Smith, Murray gibi duanın kişiye ve topluma faydası olduğunu düşünür.

Isaac Choi ise dua probleminin, mükemmel iyi bir varlık olan Tanrı'nın, her bir insanın hayatında en iyi ve maksimum iyiliği gerçekleştirmeye her zaman çabalayacağını düşünmemizden kaynaklandığını söyler. Onun çözümü ise mümkün dünyaların en iyisinin olmamasına benzer olarak bir insan için mümkün en iyi durumun da olmadığını görmekte yatar. Hatta ona göre mümkün olmasa da, argümanın hatırına, insan için en iyi mümkün durum olduğunu düşünsek bile, Tanrı'nın günah ve kötülüğün olmadığı böyle bir dünyada bile *ahlaki olarak sevgi eylemlerine ve ilahi övgünün etkisine izin vermek için* bir kişinin isteklerini ve diğer iyiliklere sahip olmasını maksimum bir şekilde gerçekleştirmeyi istemeyebilir. Tanrı burada duanın etkisi için, Choi'nin deyimiyle, bir nevi boşluk bırakmıştır.³¹ Bu boşluk sayesinde de başkalarına sevgiden dolayı yardım etmek ya da Tanrı'nın dua edilmesini övmesi anlamlı olmaktadır.

Buraya kadar anmış olduğumuz sonuca bağlı çözümlerdeki temel varsayım, Tanrı'nın her zaman olması olmamasından daha iyi olan şeyleri gerçekleştirdiği iddiasına karşı olarak Tanrı'nın her zaman daha iyisini gerçekleştirmediğidir.³² Daha iyisi gerçekleşmemektedir, çünkü bunun gerçekleşmesi için duaya ihtiyaç vardır. Duaya Tanrı böyle bir yer açmıştır ve

29 Nicholas D. Smith, Andrew C. Yip, "Partnership with God: A Partial Solution to the Problem of Petitionary Prayer", *Religious Studies*, 46, 2010, s. 395-396.

30 Smith ve Yip, *a.g.m.*, s. 404.

31 Isaac Choi, "Is Petitionary Prayer Superfluous?", s. 6-8; söz konusu makale, *Oxford Studies in Philosophy of Religion* 7, 2016, ss. 32-62'de basılmıştır. Ancak buradaki sayfa numaralarında Isaac Choi ile kişisel iletişimimizde bana gönderdiği son taslak metin esas alınmıştır.

32 Martin Pickup, "Answer to Our Prayers: The Unsolved But Solvable Problem of Petitionary Prayer", *Faith and Philosophy*, 35/1, 2018, ss. 84-104.

bu, sonuca bağlı çözümcülere göre duanın bir *faydası* olduğu için böyledir. Özellikle bu çözümler, Tanrı'nın iyiliği, her şeyi bilmesi ve her şeye gücü yetmesi düşünüldüğünde duanın bir problem oluşuna karşı sunulmuş çözümlerdir. Tanrı bu sıfatlara sahip de olsa, duanın bu faydalarından dolayı, dua edilmedikçe insanları bazı iyiliklerden alıkoymaktadır. Yani duanın anlamlı ve etkin olması bu faydalarındandır. Dua bu faydalarından dolayı bir hakikate sahiptir diyebiliriz.

Ancak G. Di Muzio, "A Collaborative Model of Petitionary Prayer" makalesinde bu tür faydaların *dolaylı faydalar* olduğunu söyler. Dolaylı faydaların öne çıkarıldığı bu görüşler ümit verici görünse de eğer amaç duanın etkin olmasını açıklamak ise bu görüşlerin bunu başaramadığını ifade eder. Çünkü ona göre, duanın dolaylı faydaları onun etkin olmasından bağımsızdır. Dualar için gerçekte hiçbir etkin olma durumu olmasa bile yine de onun dolaylı faydalarından söz etmek mümkün olabilir.³³ Yani dua hiçbir şekilde Tanrı'nın söz konusu eylemi için bir sebep etki oluşturmaya bile, biz kendi aramızda duanın dayanışma, sevgi gibi şeylere hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Ancak, dua eden kişilerin amacının duanın dolaylı faydaları olmadığını, bilakis duanın etkin olmasına dayanarak dua ettiklerini söylemek yanlış olmaz. Örneğin savaş mağdurları için, Tanrı'dan bu savaşı durdurması istenirken, bu duada aramızda dayanışma olsun, savaş mağdurlarına yardım edelim gibi amaçlarla dua edilmez; duanın bizzat savaşın durmasında etkin bir rol oynaması umularak dua edilir. Bu nedenle dolaylı fayda dediğimiz yukarıdaki çoğu şeyin doğrudan probleme çözüm sunmadığını ifade etmek gerekir. Burada her ne kadar örneğin duanın diğer insanlarla yardımlaşmayı sağlayan bir yönünün olmasına dikkat çekilmesi önemli de olsa problemin Tanrı'nın diğer sıfatları ile ilgili tarafları hala ortadadır. Hatta problemin epistemolojik yönü düşünüldüğünde bu çözümler neredeyse hiçbir şey söylememektedir. Yardımlaşma, sevgi, insanın kişiliğinin değeri gibi vurgulanan kavramlar bir duaya, eğer cevap verilmişse bunu rasyonel olarak bilmemiz hakkında bize hiçbir şey söylemez. Bu nedenle dua probleminde sonuca bağlı çözümlerin bazı önemli şeyleri vurgulamış olmalarına rağmen esas amaca yaklaşmadığını ve zayıf kaldığını söyleyebiliriz.

2.2. Deontolojik Çözümler

Dua probleminde sunulan sonuca bağlı çözümlerin yanında, işin ahlaki boyutuna dikkat çeken deontolojik çözümler de vardır. Bu tür çözümlerde vurgulanan şey, duanın hiç olmadığı ve Tanrı'nın fiillerini icra ettiği bir dünya ile duanın sonucunda Tanrı'nın fiillerini icra ettiği dünya arasında bir

33 Gianluca Di Muzio, "A Collaborative Model of Petitionary Prayer", *Religious Studies*, 54, 2018, s. 42.

farkın olduğu ve duanın olduğu dünyanın daha değerli olduğudur. Örneğin böyle düşünenlerin başında R. Swinburne gelir. Swinburne'e göre dua, insanın sorumluluk alanını belirleyen bir şeydir. O; insanların, Tanrı ile duada ilişki kurma ve kötü durumların ortadan kalkması ve iyi şeylerin olması için dua etme görevi olduğunu, hatta buna insanların mecbur olduğunu düşünür. Duanın etkinliği ona göre kaçınılmazdır. Çünkü hastalıktan kurtulan bazı insanlar dua olmayınca kurtulmayabilirdi ve kurtulamayan bazı insanlar da eğer başka birileri yeterli bir itaatle onların iyileşmesi için dua etmiş olsalardı kurtulabilirdi. Swinburne, eğer insanın sorumluluğu iyi bir şeyse, o zaman onu -bir zorlama olarak değil- Tanrı'nın eylemleriyle ilişkili olan bu alana kadar uzatmak gerekir diye düşünür.³⁴ Dua ile istenen şeylerin gerçekleşmesinde, ahlaki olarak, insanın da bir sorumluluğu vardır ve bu sorumluluğun olduğu dünya olmayan bir dünyaya göre daha değerlidir.

Deontolojik çözüme bir diğer örnek, Daniel ve Frances Howard-Snyder'in "The Puzzle of Petitionary Prayer" makalelerindeki çözümleridir. Makalelerinde onlar, Tanrı'nın duayı bir kurum olarak belirlediğini ve bu kurum yoluyla, ancak insanlar Tanrı'dan istediklerinde, O'nun daha iyi bir şey meydana getireceğinin düşünülebileceğini ifade ederler. Onlara göre Tanrı, istemeyi bize bırakmıştır, dua kurumunu böyle düzenlemiştir ve insanlar dua etmedikçe o şeyi gerçekleştirilmemektedir. Duanın Tanrı'nın onunla hükmetmesi kadar önemli olmasının sebebi Snyder'lere göre, kendimizin ve başkalarının refahı için bizim sorumlu olmamızdır. Dua böyle bir amaca hizmet eder. Bizim sorumluluk aldığımız dünya onlara göre daha iyi bir dünyadır.³⁵ Buna benzer bir görüşü L. Masek de ifade eder. "Tanrı bazen dünyayı olabileceğinden daha iyi bir yer yapacak eylemlerini yapmaz. Çünkü O, dünyayı daha iyi bir yer yapma işinin bir kısmını, iyiliğe sebep olacak gücü kullarına vererek onlara bırakır. Ancak kullar bazen bu gücü icra etmede başarısız olurlar, bu yüzden dünya, olabilmesi mümkün olan iyi kadar iyi olmaz."³⁶

Deontolojik çözümlerin temel dayanağı anlaşıldığı üzere insanın özgür olmasıdır. Tanrı tarafından bize verilmiş olan bu tür bir özgürlük, Smith ve Yip'in de ifade ettiği gibi, "salt metafiziksel bir özgürlük değil pozitif ahlaki faillik için gerekli olan bilfiil bir kapasitedir ve dünyamızın gelişmesinde bazı roller oynamak için gerçek bir yapabilirliktir."³⁷ İnsan, Tanrı ile böyle bir ilişki sonucunda gerçek anlamda özgür bir fail olur. Duanın hiçbir şekil-

34 Richard Swinburne, *Providence and the Problem of Evil*, Oxford, Oxford University Press, 2003, ss.114-115.

35 Howard-Snyder, *a.g.m.*, s. 51.

36 Lawrence Masek, "Petitionary Prayer to an Omnipotent and Omnibenevolent God", *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association*, 74, 2000, s. 274.

37 Smith ve Yip, *a.g.m.*, s. 407.

de olmadığı bir dünyada, insanlar bir şey istemeden Tanrı eğer veriyorsa, insanların metafiziksel olarak özgür olduğu düşünülebilirken, tam anlamıyla gerçek özgürlüğün ancak duanın olduğu bir dünyada gerçekleşeceği söylenebilir.³⁸ Bu da duanın olduğu dünyaya bir değer katar. Ayrıca Synder'ler Tanrı'nın duayı böyle bir kurum olarak belirlemesiyle, Tanrı'nın eyleminde duanın bir sebep olduğunu düşünürler. Böyle bir sebebin olması, dünyayı olduğundan daha ahlaki bir yer yapmaktadır. Bu da duanın olduğu dünyaya kastedilen değeri katar. Yukarıda duanın, Tanrı'nın eylemlerinde bir değişiklik yapamayacağı üzerinden nasıl bir problem olabileceğini gördük. Burada ise, Synder'ler, Tanrı'dan bir şey istemenin Tanrı'ya o isteğe cevap vermesi için yeni bir sebep verdiğini bu nedenle de duaların Tanrı'nın sebepleri açısından bir değişiklik yaratmış olduğunu düşünürler.³⁹ Bu nedenle en azından bu şekliyle bir değişiklik olacağı için dua ile ilgili böyle bir problem de ortadan kalkmış gibi görünür.

İnsanın sorumluluğunun dua etme ile Tanrı'nın bazı eylemlerine kadar uzatılmış olması duanın anlamı için bize bir şeyler söylese de, meselenin bu kadar basit çözülemeyeceği aşikârdır. Davison'ın dediği gibi sorumluluk iki yanı keskin kılıç gibidir. Eğer insanlar cevaplanmış bir dua için ödülü hak ediyorsa, o zaman onlar etkin bir şekilde dua etmedikleri için suçlanmayı da hak ederler. Ona göre böyle bir suçlanma; "biz Tanrı'ya dua etmiş olsak bile Tanrı'nın farklı bir şekilde eylemde bulunup bulunmayacağını asla söyleyemediğimizden dolayı insanlar için kalp kırıcı olabilir, hatta çoğu insan için bu, bir kaygıya ya da kabul edilmemiş dualar konusunda da Tanrı'ya karşı güven eksikliğine sebep olabilir."⁴⁰ Davison, dua konusunda şüpheli bir tavır takındığından dolayı kabul edilip edilmediğini asla bilemeyeceğimiz dualar için sorumlu ya da başka bir deyişle övgüye veya suçlamaya değer bir halde olmanın yanlış olduğunu düşünür. Onun bu düşüncesi şöyle argümanlaştırılmıştır:

1. Bir kimsenin isteğinin Tanrı tarafından cevaplandığına makul bir şekilde inanmak imkansızdır.
2. Eğer bir kimsenin isteğinin Tanrı tarafından cevaplandığına makul bir şekilde inanmak imkansız ise, o zaman, Tanrı'nın verdiği şeylerin sonuçları için (gerçek anlamıyla) sorumlu olunamaz.

38 Smith ve Yip, *a.g.m.*, s. 406.

39 Howard-Snyder, *a.g.m.*, s. 47.

40 Scott A. Davison, "On the Puzzle of Petitionary Prayer: Response to Daniel and Frances Howard-Snyder", *European Journal for Philosophy of Religion*, 3, 2011, ss. 227-228.

3. Bu nedenle bir kimse, Tanrı'nın onun isteğine cevap vermesinin sonuçları için (gerçek anlamda) sorumlu olamaz. (1. ve 2. öncülден)⁴¹

Davison'ın bu itirazı güçlü bir itiraz gibi görünüyor. İtirazın kilit noktasının da “makul bir şekilde inanmak” olduğunu söyleyebilirim. Bunu, yukarıda da dua probleminin epistemolojik yönü olarak ifade etmiştim. Çağdaş analitik din felsefesi geleneğinde, dua ile ilgili gördüğüm kadarıyla en kapsamlı çalışma Davison'ın söz konusu kitabıdır. Dua problemi ilgili çözüm önerileri bir şekilde probleme cevap verse de problemin epistemolojik yönünün çok güçlü olduğu vurgusu kitabın her bölümünde görünür. Davison'a karşı yazılan metinlerde de bu epistemolojik soruna karşı çok iyi çözümlerin olduğunu söyleyemeyiz. Örneğin Synder'lerin, bir kişinin isteğinin Tanrı tarafından cevaplandırıldığına makul olarak inanmanın imkansızlığını sorgularken, verdikleri örnekler zayıf kalmaktadır. Onlar hayatımızda da sık sık böyle durumların yaşandığını ve bu tür inançlarımızın makul olarak algılandığını söylerler. Mesela bir kişinin e-posta ile başka birinden makale istediğini düşünelim. Daha sonra o kişi makalenin geldiğini görüyor ve makalenin gelmesi tesadüf bile olsa *istemesinden dolayı gönderildiğine makul bir şekilde inanıyor*. Ya da sırt ağrısı çeken birinin sırt ağrısının bir anda iyileştiğini düşünelim. Bu kişi daha sonra eşinin, arkadaşlarıyla onun sırt ağrısı için dua ettiğini ve tam o dua saatinde böyle bir iyileşmenin olduğunu fark etsin. Synder'ler buradaki iyileşmenin tamamen doğal nedenlerle gerçekleşmiş olduğu reddedilmese de bu durumun, o kişinin ve eşinin duadan dolayı sırt ağrısının geçtiğine dair inançlarının makul olmadığı anlamına gelmeyeceğini söyler.⁴²

Buradaki asıl sorun bana göre, Tanrı'nın söz konusu eylemi icra etmesi için duanın nasıl bir sebep olduğu ve böyle bir bağlamda inanmanın rasyonelliğinin ne olduğudur. Örneğin Synder'lerin verdiği bir örnek üzerinden anlatayım. Onlar, “eğer bir cam, bir beyzbol topuyla isabet alındığında kırılmışsa, biz o zaman, camın kırılması için başka alternatifleri reddetme pozisyonunda değiliz, mesela moleküler yapısındaki bir zayıflık böyle bir şeyi yapmıştır, ancak biz yine de eldivenli çocuğu rasyonel bir şekilde suçlarız” derler.⁴³ Kırılmanın, burada görüldüğü kadarıyla, iki sebebi vardır, i-moleküler yapısındaki zayıflık, ii-topun çarpması. Moleküler yapısındaki zayıflık olmasaydı topun çarpması ile cam kırılmayacaktı. Moleküler zayıflık bir sebepken buna bir sebep daha eklenmiş top çarpmıştır. O zaman bu-

41 Howard-Snyder, *a.g.m.*, s. 53.

42 Bkz. Howard-Snyder, *a.g.m.*, ss. 54-61.

43 Howard-Snyder, *a.g.m.*, s. 56.

radaki *kesin sebep* (*conclusive reason*) hangisidir bunun belirlenmesi gerekir. Aynı şeyi dua ile ilgili düşünürsek, Tanrı'ya edilen dua, onun eylemi için aynı yukarıdaki örnekteki gibi sebeplerine bir sebep eklemiş olabilir. Yukarıda ele aldığımız iki öncülü tekrar düşünelim:

(1) Ayşe, hasta olan oğlu Ali'nin iyileşmesi için Tanrı'ya dua eder.

(8) Ayşe'nin duası Tanrı'nın, onun oğlunu iyileştirmesi eylemi için bir sebep olur.

Eğer dua anlamlı ve etkin ise, Tanrı'nın iyileştirmesinin asli sebeplerinden biri Ayşe'nin duası olmalıdır. Ancak bunun dışında şu iki durum da olabilir:

(14) Tanrı'nın Ali'yi iyileştirmesi için bazı doğal sebepler vardır.

(15) Tanrı, Ali'yi hiçbir sebep olmadan sadece öyle istediği için iyileştirmiştir.

Burada (8), (14) veya (15)'ten hangisinin olduğunu söylemek Davison'ın söylediği gibi "doğrudan vahiy yoksa" çok zordur. Biz kırılma için rasyonel bir şekilde çocuğu suçladığımızı söylesek de camın kırılması için kesin sebep top olmayabilir. Hatta kesin sebebin bulunması dua durumuna göre daha ölçülebilir bir şeydir. Oysa duada bunu belirleyemeyiz. Aynı zamanda Tanrı için bir şeyin kesin sebep olması da başka problemler ortaya koyar. Eğer O'nun eyleminin kesin bir sebebi varsa, o zaman eylem, kozal bir zincire bağlıdır denilebilir. Bu da mükemmel olan Tanrı için mümkün değildir. Bu nedenle böyle belirsiz bir zeminden dua ile ilgili insanlara bir sorumluluk yüklemek Swinburne ya da Synder'lerin yaptığı gibi kolay olmayacaktır. Böyle düşünüldüğünde bu konuda rasyonel olmak çıtaı çok mu yükseltmek demektir, bu da başka bir tartışmayı açar. Konunun zorluğu Synder'leri "Tanrı'nın bir duaya cevap verdiği inananın, entelektüel bir alçak gönüllülüğe uygun olduğunu ve inananın asla makul olmadığını söylemenin aşırı bir şey olarak görüldüğünü" söylemeye götürmüştür.⁴⁴ Sadece bu cümle bile aslında Davison'ın itirazının güçlü olduğunu göstermeye yetecektir. Bunun sonucunda bir ceza ya da mükafatı gerektiren bir sorumluluk, Davison'ın dediği gibi, daha makul bir dayanağa ihtiyaç duyuyor gibi görünmektedir.

2.3. İlahi İnanete Bağlı Çözümler

Dua probleminin sonuca bağlı ve deontolojik çözümlerinden başka bir çözümü de duanın ilahi inayetin bir parçası olması ve bu şekilde bir etkinliğe ve anlama sahip olmasıdır. İlahi inayet (*divine providence*) Tanrı'nın dün-

⁴⁴ Howard-Snyder, *a.g.m.*, s. 57.

yayı yaratması ve düzenlemesi ile ilgili bir kavramdır ve insanların bireysel hayatlarında ya da evrensel anlamda, Tanrı'nın niyetlendiği amaçlarını gerçekleştirmek için bir şeyler yapmasını anlatır. Tanrı'nın "külli bilgisi ve takdirinin kâinatın varlığı ve iyiliği yönünde tecelli etmesidir."⁴⁵ Bu çözümde de Tanrı, evren ve insan ile ilgili koyduğu bu düzende yani inayetinde duaya da yer vermiştir. Dua da ilahi inayetin bir parçası olmuştur. Kendi örneğimiz üzerinden şöyle ifade edebiliriz:

- (1) Ayşe, hasta olan oğlu Ali'nin iyileşmesi için Tanrı'ya dua eder.
- (16) Tanrı dünyada bazı ikincil sebeplerin etkin olduğu bir düzen yaratır.
- (17) Ayşe'nin dua etmesi Ali'nin iyileşmesi için bu ikincil sebeplerden biridir.
- (18) Ayşe oğlu için dua eder ve Ali'nin iyileşmesinin sebebi gerçekleşir ve iyileşir.
- (13) Dua etmenin anlamı ve etkisi vardır.

Duanın ilahi inayetin bir parçası olduğunu söylemek, Tanrı'nın dünyadaki fiilleri hakkındaki iki görüşten yani vesilecilik (*occasionalism*) ve uyumsuzculuk ya da ikincil sebeplerle eylemde bulunmaktan (*concurrentism*) ikincisi lehine bir tutum takınma anlamına gelir. İlahi fiilin nasıl olduğu ile ilgili bu görüşler çalışmamızın boyutlarını burada aşar. Ancak duanın Tanrı tarafından cevaplanması bir ilahi fiil olarak değerlendirildiğinde analitik din felsefesinde Thomas Aquinas'ın, *divine concurrence* yani Tanrı'nın ikincil sebeplerle birlikte eylemlerini gerçekleştirmesi fikrine dayanarak bazı çözümlerin olduğu görünür. Problemi bu bağlamda ele almakta fayda vardır. Ancak daha önce Aquinas'ın, *Summa Contra Gentiles*'de probleme nasıl bir çözüm getirdiğini şu alıntıya bakarak görebiliriz:

Dua ve dini istekler Tanrı tarafından yapılan şeylere sebep olur, yukarıda da gösterildiği gibi ilahi inayet diğer sebeplerin çalışmasını engellemez, ikincil sebepler inayete çelişmez hatta inayeti etkin kılar. Böylece dualar Tanrı ile etkilidir, ilahi inayetin düzeni içinde kırıcı, bozucu değildir, çünkü bu tür bir düzenleme, bu tür bir ayrıcalık, duayla da yapılmıştır ve ilahi inayet düzeninin altına girer. Bu nedenle Tanrı'dan herhangi bir şey elde etmek için dua etmemeliyiz demek, onun inayetinin düzeni değişmez olduğu için, bir yere gitmek için yürümemeliyiz, yaşamak için yememeliyiz demeye benzer.[690]⁴⁶

45 Kasım Turhan, "İnayet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, ss. 265-266.

46 Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, bölüm 95-96.

Bu metinden anlaşıldığı üzere Tanrı dünyadaki eylemleri için bazı ikincil sebepleri vesile kılmıştır. Aquinas'ın metafizik anlayışı çerçevesinde ilahi inayetin nasıl olduğunu dua problemiyle birlikte ele alan C. M. Cohoe'a göre Tanrı yaratılmış şeylere, kozal olarak aktif olması için izin vermiştir ve bu durum Tanrı'nın duaya cevap olarak bir şeyler meydana getirmesinin nedenini de açıklar. Yaratılmış şeylerin kozal olarak aktif olması yani evrende bir şeylerin Aquinas'ın deyimiyle ikincil sebepler olması, Cohoe'a göre, "yaratıcı nedensellik" in (*creaturely causation*) hâkim olduğu bir düzendir. Yaratıcı nedensellik, Tanrı'nın gücünün yaratılmış şeyleri gerçekleştirdiğini ve Tanrı'nın, iyiliğini daha iyi yansıtan bir dünya yaptığını bize gösterir. Böyle bir yaratma klasik tanrı tasavvuruna da ters değildir. Tanrı her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mükemmel iyi olandır ve evrendeki her şeyin yaratıcısıdır, iyilik için bütün evreni düzenler.⁴⁷ Yaratıcı nedenselliğin var olduğu bir dünya da böyle bir düzenin göstergesidir. Tanrı bu dünyayı yaratmış ve onun için en uygun düzeni seçmiştir ve bu düzen yaratıcı nedenselliğin olduğu bir düzendir. Bunu savunanlara göre böyle bir inayet anlayışında dua problemi de diğer çözümlerin yetersizliklerinden uzak bir şekilde çözüm bulmaktadır.

Aquinas'a göre böyle bir düzen içinde dua ikincil sebep olurken zorunlu bir sebep olmaz, daha çok bir taşıyıcı, iletici sebep gibidir. Tanrı'dan bir şey istemek emir gibi değildir, daha sıradan bir isteme şeklidir. Bu nedenle zorunlu olmaz. Tanrı da dualarımıza birkaç şekilde cevap verir. Birincisi Tanrı doğal sebepler düzenince istediğimiz şeyi verir. Mesela bir duaya doğal sebeplerin etkin olduğu yağmur şekliyle cevap verebilir. İkinci olarak da Tanrı, kozal düzenin dışında mucizevi bir şekilde ilahi eylemiyle cevap verebilir. Yani Tanrı ya sebepler düzeniyle ya da doğrudan eylemiyle duaya cevap verir.⁴⁸ Dualar, Tanrı'nın eylemine bir sebep daha katar ve bu sebep, Cohoe'a göre açıklayıcı bir sebeptir (*explanatory cause*) ve değerlidir. Hatta Tanrı'dan istenmeden O'nun yaptığı bir eylemdeki iyilik ile dua sonucunda yapılan bir iyilik arasında büyük bir fark vardır. Tanrı'dan istenmiş olan daha iyidir.⁴⁹ "Dua Tanrı'dan o şeyi isteyerek iyi şeylere sebep olmamıza izin verir."⁵⁰

Görüldüğü üzere, Aquinas'ın ilahi fiilin nasıl olduğuyla ilgili görüşü içerisinde dua probleminin bir çözümü de ilahi inayete bağlı olarak söz konusu olmaktadır. Bu, diğer çözümlere göre daha avantajlı gibi görünür. Hatta

47 Caleb Cohoe, "God, Causality, and Petitionary Prayer", *Faith and Philosophy*, 31/1, 2014, s. 25.

48 Cohoe, *a.g.m.*, ss. 32-33.

49 Cohoe, *a.g.m.*, s. 40.

50 Cohoe, *a.g.m.*, s. 45.

özgürlüğün de olduğu Tanrı'nın planının değişmediği bir tasavvurun mümkün olduğunu söyleyen Muzio'ya göre her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mükemmel iyi olan yarattığı kullarıyla yakın işbirlikçi (*collaborative*) bir ilişki kurmak isteyen Tanrı, amaçlarının gerçekleşmesi için doğrudan bir rota seçmez. Bunun yerine alternatif bir rota seçebilir ki bu rota insanlardan Tanrı'ya gelen istekleri birleştiren bir rotadır. Böyle bakıldığında dualar, Tanrı insan ilişkisinin asli bir unsuru olarak ortaya çıkarlar. Dualar Tanrı'nın geleceği şekillendirdiği ham bir materyal sağlar. Bu gelecekte insanın projeleri istekleri bulunur. Bu gelecekte sadece Tanrı'nın öncülüğü yoktur aynı zamanda önemli bir şekilde insanlarla "ortak olmaya" özgürce karar veren ve dünyaya birlikte şekil veren bir anlayış vardır.⁵¹

İlk aşamada ilahi inayete bağlı çözümün diğer çözümlerin sahip olduğu dezavantajlardan uzak olduğu görülür. Örneğin dua sadece kişisel veya toplumsal faydası olan bir şey değil aynı zamanda ikincil sebeplerden biri olduğu için bizzat etkin bir şeydir. Ancak Tanrı'nın dünya ile ilişkisinde, *okasyonalizmi* yani *vesileciliği* kabul edenler için çözüm bu kadar kolay olmayacaktır. Hatta Aquinas'ın duayla ilgili bu şekildeki çözümünü, özgürlüğü engelleyen bir şey olarak gören Stump'a göre, ilahi inayet sadece dünyada neler olacağını belirlemez, aynı zamanda bu etkileri ortaya çıkaran nedenleri, onların hangi sıraya göre olacağını da belirler. Bu nedenle insan eylemleri bu şekilde çok fazla belirlenmiş olmaktadır. Ancak Aquinas, aksine, bunun özgür iradeyi inkâr ile ilgili bir şey olmadığını ve özgür iradeyi koruyan bir dua anlayışı ortaya koyduğunu söyler. Fakat Stump'a göre bu problemin çözümüne gerçek bir yardım sağlamaz.⁵² İlahi inayetin *detaylı bir inayet* mi olduğu yoksa *genel bir inayet* mi olduğu bu tartışmanın dayandığı temel ihtilaflardan biridir. Stump, Aquinas'ın görüşünde detaylı bir inayetin var olduğu kabul ederek, bunun insan özgürlüğüne karşı bir şey olduğunu düşünür.

Sonuç

Duanın felsefi bir problem olması ve bu probleme sunulan çözümleri görmüş olduk. Bu çözümlerin her birinin ne gibi eksiklikler içerdiğini ilgili bölümlerde ifade etmişim. Eğer dua problemine Davison gibi şüpheli yaklaşarsak bunun çözümü mümkün görünmez. Çünkü her birimizin duasına karşılık vahiyle cevap verilmesi imkânsızdır. Bana öyle geliyor ki bu duayla ilgili epistemolojik probleme cevap vermek zor olsa da iki şeyden dolayı sorun çözülemez gibi görünmektedir. Bunlardan birincisi, epistemolojik problem dışındaki diğer problemlere oldukça parçacı yaklaşılmaktadır. İkincisi

51 Muzio, *a.g.m.*, ss. 47-49.

52 Stump, *a.g.m.*, s. 86.

de bu çözüm önerilerini sunanların, teizm noktasında uzlaşsalar da, Tanrı'nın dünyadaki düzeni nasıl sağladığı konusunda farklı düşünceleridir. Şimdi bu iki sebebi açıklayacağım:

İlk olarak, sunulan çözüm önerilerinin parçacı yaklaşımlarını şöyle ifade edebilirim: Örneğin sonuca bağlı çözümlerde duanın bir faydası hatta ele aldığımız eleştiriler dikkate alınırsa dolaylı bir faydası olduğu için anlamlı olduğunu söylemek tek başına yetersiz kalır. Burada sonuçlarından dolayı dualar, insanlar için anlamlı olsa bile istenilen şeyin gerçekleşmesinde etkin olmayabilirler. Çünkü duanın etkin olması Tanrı'nın o duayla ilgili eyleminde bir etkinliği olması anlamına gelir. Dolaylı faydalar bu konuda doğrudan etkin olmayla ilişkili değildir. Bu nedenle duanın faydası olması yanında Tanrı'nın duaya evrendeki düzende nasıl bir rol verdiğini de işin içine katmak gerekir.

Buna benzer şekilde duanın Tanrı'nın insanları sorumlu kılmasıyla ilişkili olduğunu söylerken de böyle bir düzene işaret etmek gerekir. Hatta bunun yanında sonuca bağlı çözümler ile deontolojik çözümlerin de birbiriyle ilişkisi vardır. Yukarıda da belirttiğimiz faydalar, örneğin dua ile toplumsal yardımlaşmanın artması, kişinin Tanrı ile ilişkisinde bozulabilen bir tarafta olmasını engellemek gibi, aslında kişinin sorumluluğuyla da ilişkilidir. Duaları sayesinde kişi hasta birinin iyileşmesinden, Swinburne'ün dediği gibi sorumlu olabilir ve bu toplumsal ya da kişilerarası dayanışmayı, sevgiyi artırır. Ancak bunun sadece böyle tek başına olması mümkün değildir. Böyle bir sorumluluk ve sonucunda elde edilen dayanışma gibi faydalar belki de sadece dünyanın Tanrı tarafından bu şekilde düzenlenmesiyle anlamlı olur. Bu yönüyle Swinburne dua ile insanın sorumlu olmasını kastederken duanın böyle bir rol oynadığı bir düzeni varsaymaktadır. Ya da Synder'ler duayı bir kurum olarak belirlerken böyle bir düzeni göz ardı etmeyeceklerdir. Duanın Tanrı ile insan ilişkisinde böyle bir tampon rol oynaması ya da insanın sorumlu olması, Tanrı'nın duaya bu düzende bir rol verdiğini gösterir. Dua problemi bu konuda Tanrı-âlem ilişkisiyle doğrudan ilgilidir. Tanrı'nın âlem ile ilişkisi hakkında hiçbir şey söylemeden meseleyi parçacı bir şekilde çözmek mümkün görünmez.

Problemin çözülemeyen görülmesinin ikinci sebebi ise çözüm önerilerinin arka planındaki varsayımların farklı olmasıdır. Şunu demek istiyorum: Örneğin Davison'ın en büyük sorun olarak gördüğü epistemolojik problemin arka planındaki Tanrı-âlem ilişkisi ve bu ilişkide duanın yeri ile ilahi inayete bağlı çözümlerin ya da diğerlerinin arka planındaki Tanrı-âlem ilişkisi ve buradaki duanın yeri birbirinden farklı görünmektedir. Bu nedenle probleme

hangi tür çözüm sunulursa sunulsun, bunlar epistemolojik problemi ortadan kaldırmamaktadır. Tanrı'nın dualarımıza cevap vermesi sadece vahiyle bilebilir anlayışı, duanın evrenin normal işleyişinde nasıl bir rolü olduğunu hiçbir şekilde bilemeyeceğimizi söylemeye benzer. Ama Tanrı'nın duaya bu yönüyle asli bir rol verdiğini düşündüğümüzde kesin bilgi anlamında olmasa da duanın etkin olduğunu düşünmenin makul olduğunu iddia edebiliriz. Bu yüzden duanın cevaplanmış olması epistemolojik problemde sadece Tanrı'nın bizzat bildirmesiyle yani vahiyle ilgiliyken, ilahi inayete bağlı çözümlerde doğal sebepler düzeniyle de Tanrı'nın dualara cevap verdiği görülür. İlahi inayete bağlı çözümlerde hem evrendeki doğal sebepler düzeniyle hem de olağanüstü bir şekilde dualarımızın cevaplanmış olduğunu bilmemizin imkânı vardır. Duayı sebeplerin olduğu dünya düzeninde bir sebep olarak görmek bunu mümkün kılar. Tabi bunu söylerken, ilahi inayete bağlı çözümün epistemolojik problemi tamamen çözdüğünü söylemek istemiyorum. Çünkü bunun zor bir konu olduğunu farkındayım. Ben sadece zihnimizdeki Tanrı-âlem ilişkisi ve duanın bu ilişkideki yeri hakkındaki kabullerimizin bu problemlerin çözümünde belki de problemin oluşmasında etkin olduğunu öne çıkarmak istiyorum. Bütün bunlarla birlikte burada belirttiğim bu iki sebebin, yani çözümlere daha bütünsel bakıp arkasındaki Tanrı-âlem ilişkisinin nasıl olduğunu belirlemenin, dua probleminde oldukça önemli olduğunu belirtmek isterim. Bu nedenle duanın bir problem olmasına karşı sunulacak bir çözümün, öncelikle Tanrı-âlem ilişkisinde duanın yerini belirlemesi gerektiğine dikkat çekmesi gerekir. İlahi inayete bağlı çözümlerin bu konuda meseleye daha doğru yaklaştıklarını söylenebilir. Bunun çağdaş analitik din felsefesinde Aquinasçı bir tarzda ele alınmış olması, Aquinas'ın bu probleme yüzde yüz doğru cevap verdiği anlamına gelmeyecektir. Ancak problemin çözümünde başlangıç noktasının isabetli olduğunu düşünüyorum. İnsan özgürlüğünün daha belirgin olduğu bir Tanrı-âlem ilişkisinde duanın bir yerinin olması da problemin çözümü için mümkün ve gerekli gibi görünmektedir.

Öz

Analistik Din Felsefesinde Bir Problem Olarak Dua

Bu makale çağdaş analitik din felsefesinde duanın, felsefi bir problem olarak nasıl ele alındığıyla ilgilidir. Duanın farklı türleri vardır, ancak, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, iyi ve özgür bir Tanrı'dan, insanın dünyevi bir istekte bulunması şeklindeki dua (*petitionary prayer*), felsefi bir problem olarak görünür. Bu makalede öncelikli olarak problemin ne olduğu belirlenmeye çalışılırken onun, Tanrı'nın sıfatları ile ilgili yönleri ele alınmış ve şu sorular izlenmiştir: Tanrı her şeyi bilen, mükemmel iyi bir varlık ise ve her zaman insanın iyiliğini istiyorsa, O'na bir iyilik için dua etmenin anlamı nedir? Tanrı, özgür ve değişmez ise, duanın gerçekten etkin bir şey olduğu söylenebilir mi? Kişinin, Tanrı'nın duaları kabul ettiğine rasyonel bir biçimde inanması ne kadar mümkündür? Bu sorular analitik din felsefesinde, dua ile ilgili öne çıkan sorulardır. Problemi belirledikten sonra probleme ilişkin sunulan çözüm önerilerinden sonuca bağlı, deontolojik ve ilahi inayete bağlı çözümler üzerinde durulmuştur. Her bir çözümün nasıl savunulduğu ve eksik yönleri ele alınırken, muhtemel bir çözümde ne gibi özellikler olması gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: analitik din felsefesi, dua, ilahi inayet, Scott Davison.

Abstract

The Problem of Petitionary Prayer in Analytic Philosophy of Religion

This article is about petitionary prayer as a philosophical problem in contemporary analytical philosophy of religion. There are different types of prayer, but petition from a God who is omnipotent, omniscient, good and supremely free appears to be a philosophical problem. In this article, while trying to determine what the problem is, the aspects of the problem related to the attributes of God are dealt with and the following questions are followed: What is the meaning of praying for God if he knows everything, and is good being? Can it be said that prayer is a truly effective thing if God is superiorly free and immutable? How possible is it for a person to rationally believe that God answers to prayers? These questions are prominent questions about petitionary prayer in the analytical philosophy of religion. In this article, after determining the problem, solutions based on the results, deontological solutions and solutions based on divine providence were emphasized. It was evaluated how each solution was defended and what features should be in a possible solution.

Keywords: the analytical philosophy of religion, petitionary prayer, divine providence, Scott Davison.

Kaynakça

- Aquinas, St. Thomas, *Summa Contra Gentiles*, çev.: Joseph Rickaby, S. J. The Catholic Primer, 2005.
- Aquinas, St. Thomas, *Summa Theologica*, <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> 28.07.2016.
- Basinger, David, "Why Petition an Omnipotent, Omniscient, Wholly Good God?", *Religious Studies*, 19/1, 1983, ss. 25-41.
- Basinger, David; Murray, M., "Tanrı Duaya İcabet Eder mi?", çev.: Fatih Topaloğlu, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. M. Peterson, R. Vanarragon, Elis Yayınları, Ankara, 2014, ss. 293-320.
- Baykan, Erdal, *Dua Üzerine: Din Felsefesi Okumaları*, Bilge Adam, Van, 2009.
- Capps, Donald, "İstek Duası Psikolojisi", çev.: Ümit Horozcu, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 2005, ss. 157-169.
- Choi, Isaac, "Is Petitionary Prayer Superfluous?", *Oxford Studies in Philosophy of Religion* 7, 2016, ss. 32-62.
- Cohoe, Caleb, "God, Causality, and Petitionary Prayer", *Faith and Philosophy*, 31/1, 2014, ss. 24-45.
- Davison, Scott A., "On the Puzzle of Petitionary Prayer: Response to Daniel and Frances Howard-Snyder", *European Journal for Philosophy of Religion*, 3, 2011, ss. 227-237.
- Davison, Scott A., "Petitionary Prayer", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/petitionary-prayer/> 19.06.2018.
- Davison, Scott A., *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation*, Oxford University Press, 2017.
- Hitchcock, Christopher, "Contrastive Explanation and the Demons of Determinism," *The British Journal for the Philosophy of Science*, 50/4, 1999, ss. 585-612.
- Howard-Snyder, Daniel and Frances, "The Puzzle of Petitionary Prayer", *European Journal for Philosophy of Religion*, 2, 2010, ss. 43-68.
- Kleinschmidt, Shieva, "The Experiential Problem for Petitionary Prayer", *International Journal of Philosophy of Religion*, 83, 2018, ss. 219-229.
- Lipton, Peter, "Contrastive Explanation", *Royal Institute of Philosophy Supplements*, V, 27, Mart 1990, ss. 247-266.
- Masek, Lawrence, "Petitionary Prayer to an Omnipotent and Omnibenevolent God", *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association*, 74, 2000, s. 273-283.
- Mavrodes, George I., "Prayer", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and

New York, 1998, ss. 6816-6820.

Murray, Michael J., "Tanrı Duaya İcabet Eder mi?", çev. Fatih Topaloğlu, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. Michael L. Peterson, Raymond J. Vanarragon, çeviri editörü: Ferhat Akdemir, Elis Yayınları, Ankara, 2014, ss. 294-306.

Murray, Michael J., Meyers, Kurt, "Ask and It Will Be Given to You", *Religious Studies*, 30/3, 1994, ss. 311-330.

Muzio, Gianluca Di, "A Collaborative Model of Petitionary Prayer", *Religious Studies*, 54, 2018, ss.37-54.

Parladır, Selâhattin, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 1994, c.9, s. 530.

Pickup, Martin, "Answer to Our Prayers: The Unsolved But Solvable Problem of Petitionary Prayer", *Faith and Philosophy*, 35/1, 2018, ss. 84-104.

Stump, Eleonore, "Petitionary Prayer", *American Philosophical Quarterly*, 16/2, Nisan 1979, ss. 81-91.

Swinburne, Richard, *Providence and the Problem of Evil*, Oxford, Oxford University Press, 2003.

Turhan, Kasım, "İnayet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, ss. 265-266.

Yip, Andrew C., Smith, Nicholas D., "Partnership with God: A Partial Solution to the Problem of Petitionary Prayer", *Religious Studies*, 46, 2010, ss. 395-410.